

УДК 82.09.075.8

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.1.38>

АДРЕСОВАНА ЛІРИКА МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО: МОДИФІКАЦІЯ ПРИСВЯТ ТА ПОСЛАНЬ ПИСЬМЕННИКАМ

ADDRESSED LYRICS OF MAXIM RYLSKY: MODIFICATION OF DEDICATIONS AND MESSAGES TO WRITERS

Савенко О.П.,

orcid.org/0000-00020117-0103

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та зарубіжної літератур

Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті досліджено питання жанрової модифікації адресованої лірики М. Рильського, адресатами якої були письменники – попередники та сучасники поета: Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Олександр Довженко, Павло Тичина, Микола Нагнибіда, Андрій Малишко, Михайло Стельмах. В українському літературознавстві зародилося декілька статусів на означення творчої особистості М. Рильського. Так, поета розглядали як «неокласика», символіста, представника декадансу. Можна виділити основні тенденції його лірики, притаманні усьому творчому доробку. Такою наскрізною особливістю є наявність та домінування групи творів, які називаються адресованою лірикою. Власне цей тип лірики постає на початковому етапі становлення М. Рильського як поета і присутній в усіх без винятку зібраннях творів. Мета і завдання дослідження – виявити жанрові модифікації адресованої лірики, адресатами якої є українські письменники. Характерними рисами адресованої лірики М. Рильського, спрямованої до письменників, є: декларація адресної настанови у заголовку, наявність дедикації, жанрового синтезу (присвята, послання, мемуари), громадянська тематика з моралізаторським, повчальним пафосом та дружнє послання. З'ясовано питання жанрового синкретизму, тематичних груп цієї лірики, визначено характер діалогічного контакту між автором та адресатом. Виокремлено художні особливості авторської саморефлексії, досліджено емоційно-сміслові модальності послань та присвят. М. Рильський форматує вірші до письменників як адресні настанови, які визначають специфіку кожної з жанрових модифікацій адресованої лірики, відповідно детермінуються й критерії класифікації їхніх внутрішніх трансформацій. З огляду на досліджений масив віршів М. Рильського, написаних як звернення до письменників, можна відзначити, що домінують такі жанрові модифікації: вірш-присвята (як громадянського, так і дружнього спрямування) та вірш-послання. Спостерігається феномен жанрового синтезу присвяти та послання з рисами мемуаристики.

Ключові слова: послання, посвята, мемуари, адресована лірика, дедикація.

The article examines the issue of genre modification of M. Rylskyi's addressed lyrics, whose addressees were the poet's predecessors and contemporaries: Taras Shevchenko, Ivan Franko, Mykhailo Kotsyubynskyi, Oleksandr Dovzhenko, Pavlo Tychyna, Mykola Nagrybida, Andriy Malysko, Mykhailo Stelmakh. In Ukrainian literary studies, several statuses have emerged to define the creative personality of M. Rylskyi. Thus, the poet was considered a "neoclassicist", a symbolist, a representative of decadence. It is possible to single out the main tendencies of his lyrics, inherent in all creative work. Such a cross-cutting feature is the presence and dominance of a group of works called addressed lyrics. Actually, this type of lyrics appears at the initial stage of the development of M. Rylskyi as a poet and is present in all collections of works without exception. The purpose and task of the research is to reveal the genre modifications of addressed lyrics, the addressees of which are Ukrainian writers, predecessors and contemporaries of M. Rylskyi. Characteristic features of M. Rylskyi's addressed lyrics addressed to writers are: the declaration of the address instruction in the title, the presence of dedication, genre synthesis (dedication, message, memoir), civic themes with moralizing, instructive pathos, and a friendly message. The issue of genre syncretism, genre-thematic groups of this lyric is clarified, and the character of dialogic contact between the author and the addressee is defined. The artistic features of the author's self-reflection are singled out, the emotional and semantic modalities of messages and dedications are investigated. M. Rylskyi formats poems to writers as address instructions, which determine the specifics of each of the genre modifications of addressed lyrics, and the criteria for classifying their internal transformations are determined accordingly. Considering the studied array of poems by M. Rylskyi, written as an appeal to writers, it can be noted that the following genre modifications are dominant: dedication poem (both civil and friendly) and message poem. The phenomenon of genre synthesis of dedication and message with features of memoir is observed.

Key words: message, dedication, memoirs, addressed lyrics, dedication.

Постановка проблеми. Не розмежовуючи періодів творчої діяльності М. Рильського як поета, можна виділити основні тенденції його лірики, притаманній усьому творчому доробку. Такою наскрізною особливістю є наявність та домінування групи творів, які називаються адресованою лірикою. Власне цей тип лірики постає на початковому етапі становлення М. Рильського як поета («На білих островах» (1910) і є присутній в усіх без винятку збірках творів.

Адресована лірика М. Рильського присвячувалася різного типу адресатам. На основі класифікації адресатів адресованої лірики Віталія Назарця [2, с. 245], який пропонує виділяти такі типи адресатів, як одноосібний, узагальнений, умовний, диференціюються групи поетичного адресата у збірках М. Рильського: одноосібний адресат – члени родини, зокрема правнук («Правнукові»), дружина («Дружині», «Яблунька-мати»), син («Синові»); суспільно-громадський/ культурний діяч: («Ленін» (2 вірші), «Володя Ульянов»); митець, зокрема артист («Саксаганський», «Марія Заньковецька»); композитор («Пісня. М. В. Лисенкові», «Шопен», «Бедржіх Сметана»), диригент («Бетховен. Д. Балацькому»); поети, прозаїки, драматурги («Човен. Памяті найбільшого епічного поета нових часів – Адама Міцкевича»), «Людськість (П. Тичині)», «Франко», «Шевченко», «Тодось», «Шота Руставелі», «Горький», «Горький і Коцюбинський», «Олександрові Довженку дружнє посланіє», «Янка Купала», «Пушкіну», «Маяковський», «Художник (Миколі Бажанові)», «Вогні (Андрієві Малишку), «Андрієві Малишку в полудень його віку», «Дружба (М. Нагнибіді), «Михайлові Стельмаху», «Напутнє (Орестові Корсовецькому)»; умовний адресат: певна нація

або народності («Народам радянської землі», «Народам світу», «Моїй Україні», «Україні», «Українському народові», «Людя і народам», «Народові-сіячеві»); творчої діяльності («Поете! Будь собі суддею...», «Товаришеві по перу», «Декларація обов'язків поета й громадянина»; узагальнений адресат: міста («Києву», «Каневу»), місцевість: («Моему краєві»); істоти тваринного світу («Солов'ям України») та ін.

Мета і завдання дослідження – виявити жанрові модифікації адресованої лірики, адресатами якого є українські письменники, попередники та сучасники М. Рильського.

Виклад основного матеріалу. Адресована лірика М. Рильського, написана у формі звернення до попередників поета Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, має свої жанрово-тематичні прикмети та особливості. Так, поезія «Шевченко» (1932) за жанровими ознаками – вірш-присвята. Віршова присвята – «це певний спосіб поетичного висловлювання. Воно спрямоване до конкретного адресата, але стосунки між ним і автором можуть мати найрізноманітніше забарвлення: від дружніх – до абсолютно конфронтаційних, від славослов'я на його честь – до розмови на рівних з ним, або абсолютної незгоди, а звідси викриття як людини реакційної, навіть висміювання його поглядів, рис характеру, поведінки» [1, с. 186]. У цій поезії М. Рильський змальовує образ Т. Г. Шевченка як революціонера: «Не багрянницею, не злотом – // Живою кров'ю він кипить» [3, с. 77]. У вірші Шевченко постає як ідейний борець за права і свободи нужденних, який живе під гаслами «Хай горять магнати! Хай квітом квітнуть бідняки!». М. Рильський намагається у поезії виписати образ Т. Шевченка в контексті соціалістично-більшовицької пропа-

ганди. У поетичних рядках вірша зринають алюзії, які переповідають історію про життя і творчість поета. «Рубіни уманських пожарів» – це алюзія на поему «Гайдамаки» (а саме на розділ «Гонта в Умані»), у якій художньо осмислюються події Коліївщини, народного повстання на чолі з Максимом Залізняком та Іваном Гонтою. Власне, ця алюзія також регламентує та означає період життя Т. Шевченка до Кирило-Мефодіївського братства та ув'язнення. Наступна алюзія, яка розкриває хід подій, звучить у рядках: «Ах, як далеко Костомаров, // Садок вишневий і село!» [3, с. 77]. Прізвище Костомарова згадується М. Рильським у вірші не випадково, адже він був ідеологом і співзасновником слов'янофільсько-українського київського об'єднання «Кирило-Мефодіївське братство», до якого входив і Т. Шевченко. За участь у цьому товаристві М. Костомарова Т. Шевченка та інших її членів було заарештовано та покарано. І «садок вишневий» – це не просто народнопоетичний символ, а алюзія на вірш «Садок вишневий коло хати...» – вірша Тараса Шевченка із циклу «В казематі».

Поезія «Франко» (1932) – це вірш-присвята, у якому возвеличується, ідеалізується постать письменника Івана Франка. Образ Франка розкривається М. Рильським на початку твору у чотирьох іпостасях – «рибалка і мудрець, поет і каменярь» [3, с. 76]. Мудрець, тому що «заглиблений у книг нових і давні стоси» [3, с. 76], а каменярь, на думку М. Рильського, Іван Франко, бо «мав високий дар гніт ненавидіти і люд любити босий» [3, с. 76]. Рецепція постаті Івана Франка подається крізь призму його творів, а саме збірки «З вершин та низин», яка в поезії відобразилася алюзією: «Він слухав голоси з низин і з-понад хмар» [3, с. 76]; вірша І. Франка з назвою «Каменярі», з якого взятий образ «каменяря»; Франкового оповідання «Малий Мирон»; вірша «Беркут», який алегоричними образами беркута та удава означається в художній канві поетичного твору. На завершення похвального слова М. Рильський отожднює Франка з персонажем його оповідання: «І поміж них живе ясна і чиста слава // Малого Мирона, великого Франка» [3, с. 76]. Зринає образ Мирона, який у Франковому оповіданні має таку характеристику: «Малий Мирон – дивна дитина... Сусіди тихо шептали собі, що Мирон „якесь не таке як люде“: іде та й розмахує руками, гуторить щось сам до себе, візьме прутик, швякає по повітрі або стинає головки з бодяків та ластів'ячого зілля. Серед иньших дітий він несмілий і непроворний, а коли часом і відізве ся з чим будь, то говорить таке, що старші як почують, то тільки

плечима стискають» [4, с. 1]. І. Франко, на переконання М. Рильського, був «дивним», самотнім, а його талант не для всіх зрозумілий і відкритий.

Поезія «Коцюбинський» (1960) – вірш-присвята, у якому образ українського письменника Михайла Коцюбинського моделюється завдяки символу «ясен тонколистий». Ясен як фольклорний символ – це чоловіче дерево, символ війни. У контексті творчості письменника, за М. Рильським, він борець, який має «відразу до тьми» [3, с. 116]. На те, що образ М. Коцюбинського є символом, вказує й сам поет: «Як символ ширості і мудрості живої, як друзів радощі, як пострах ворогів» [3, с. 116].

Наступний масив адресованої лірики М. Рильського звернуто до письменників, його сучасників, з якими поет дружив, був добре знайомий, разом з ними працював (О. Довженко, П. Тичина, М. Нагнибіда, А. Малишко, М. Стельмах та ін.).

За формальною жанровою ознакою поетичний твір «Олександрові Довженку дружнє посланіє» (1943) більшою чи меншою мірою уподібнюється листу. За жанровію рефлексією та за вказівкою у назві твору вірш позиціонується як «послання». Послання – «це віршований твір, розрахований на цілком певного реального адресата (індивідуалізованого або узагальненого), названого у самому тексті твору. Головною у посланні є настанова на «діалог» з адресатом на ту або іншу, актуальну для автора тему (предметом розмови можуть бути взаємостосунки кореспондентів, їхні життєві та творчі погляди, філософські, естетичні, суспільно-політичні проблеми)» [3, с. 112]. Адресант (М. Рильський) звертається до Олександра Довженка, у тексті називаючи його на Ви («Коли натхненно Ви пророкували...»), «Казали Ви, що маєм принести ми заповідь людської доброти...» [3, с. 139]), розмірковує про «мужній гарт священної війни» [3, с. 139] (мається на увазі Друга світова війна). Не випадково М. Рильський звертається до Олександра Довженка з цією розмовою, бо Довженко на власні очі бачив страхи війни, був на фронті як кореспондент газети «Красная звезда». І разом з тим він як свідомий громадянин та письменник підіймав бойовий дух солдатів, пишучи художні твори про війну і про подвиги людей, які віддавали своє життя заради перемоги. Одним з таких творів для М. Рильського стало оповідання «Ніч перед боєм», написане О. Довженком у 1942 році. Про нього є згадки у посланні: «Ви, що вливали «Ніччю перед боєм» // Ослабим – міць, стократну міць – героям.» [3, с. 139]. У посланні

висловлюється тверда впевненість, що народ поборе ворога: «Вкраїна наша! Розп'ято і вбито // У неї не одне ясне дитя, // Але шумить, як вітер, вороття // Весни, що так лукаво в нас украли, // І станем ми, – кріпкий і нездужалий, // Палкий юнак і сива голова...» [3, с. 139 – 140].

«Людськість (П. Тичині)» (1929) за жанровою специфікою відповідає параметрам віршу-присвяти, на що вказує і наявність формальної складової – дедикації «П. Тичині», що є вказівкою на адресата, якому поет присвятив вірш з метою висловлення поваги до цієї особи. М. Рильський вбачає в П. Тичині соратника, котрий, як і він, пройшов шлях зламу та змушений був пристосовуватися до нових реалій, писати соцреалістичні твори, прославляти партію та її вождів, возвеличувати пролетаріїв і їх титанічний труд, бути рупором «химерії» Радянському Союзу. Власне у цьому вірші-присвяті лейтмотивом звучить ідея підтримки й розуміння вибраного шляху П. Тичиною. М. Рильський моделює образ поета як «вірної людини» [3, с. 57], котрий змушений був сісти у «невірний човен» [3, с. 57]. Така анти-тетика творить контрастність для усвідомлення трагічності шляху поета. Символ «невірного човна» є алегорією, яка в тексті словесними деталями малюється як «ніч», «зима», що може розумітися як тоталітарно-більшовицький режим.

Поезія «Вогні» з дедикацією «Андрієві Малишку» – вірш-послання, дружнє звернення на Ви до Андрія Малишка, написане 9 травня 1959 року. Як зауважує поет, твір написаний «того дня, коли я слухав у лісі зозулю і – вперше цієї весни – горлицю та солов'я» [3, с. 223]. Адресант апелює до адресата, аби згадати їхню недавню розмову про тих, хто пішов з життя: актора та режисера Амвросія Бучму, поета та перекладача Ярослава Шпорту, письменників Юрія Яновського та Олександра Копиленка. М. Рильський сумує за ними: «Утрат нам не уникнути в житті, // Буває серце тугою повите...» [3, с. 221], але разом з тим він радіє живим – поету та перекладачеві Миколі Нагнибіді, композитору Платону Майбороді, письменнику Платону Вороньку та іншим, і цих своїх сучасників називає «дружніми

вогнями». М. Рильський згадує спільну подорож з А. Малишком на Вінниччину, де їм вдалося порибалити [3, с. 223]. І хоча це послання, але в ньому простежуються риси поетичного щоденника, у яких осмислюється проминуле крізь призму ностальгії за втраченим, яке живе і буде жити у пам'яті хоча б двох письменників. Сам М. Рильський вказує, що його поезія – це «братерська відповідь» Андрієві Малишку, другові, соратнику: «братерську відповідь, Андрію, / В погожій прочитайте тишині! / Вам тисну руку міцно, як умію...» [3, с. 223].

У вірші-присвяті «Дружба» (1961) з дедикацією «М. Нагнибіді» Рильський художньо осмислює морально-етичний вимір чоловічої дружби: «Дружба чоловіча, загартована боями і злотована в труді...» [3, с. 255], тривалості: «Бо вона змовкає разом / З серця стуком останнім / У смертельній тишині» [3, с. 255]. Натомість М. Рильський не звеличує і не восхваляє свого друга як письменника чи перекладача, його цікавить моральна сторона стосунків із цією людиною, яку він впевнено називає другом.

Вірш-присвята «Михайлові Стельмаху» був написаний у 1962 році. У ньому М. Рильський звеличує постаті людей: «хто людям у приполі / Несе слова, подібні хлібу й солі, / І співи, гідні слави сіяча!» [3, с. 263]. Хоча це вірш-присвята Михайлові Стельмаху, на що й вказує назва вірша, але в ньому не міститься ні фактів із життя письменника, ні згадок про його твори чи про взаємини письменників як колег по роботі в Інституті фольклору, етнографії та мистецтва АН України, натомість є шаблоні фрази похвали у дсі соцреалізму, поширенні порівняння адресата то з рільником, то з воїном.

Висновки. З огляду на досліджений масив віршів М. Рильського, написаних як звернення до письменників, логічним є висновок про те, що домінантною жанровою модифікацією є вірш-присвята як громадянського, так і дружнього спрямування, менш вживаним є жанровий різновид послання. Також спостерігається феномен жанрового синтезу присвяти та послання з рисами мемуаристики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Клим'юк Ю. Лірика Івана Франка як система жанрів: монографія. Чернівці: Рута, 2006. 406 с.
2. Назарець В. М. Жанрові модифікації української адресованої лірики: монографія. – Рівне: Вид. О. Зень, 2014. 384 с.
3. Рильський М. Т. Вірші та поеми / Упоряд. П. Моргаєнко; Передм. О. Дейча. Київ: Дніпро, 1982. 303 с.
4. Малий Мирон. Javalibre URL: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2917454>